

УДК 373.3.015.31:17.022.1

DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-101-2_2-90-99

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

О. В. Мондич

ORCID 0000-0002-1561-326X

У статті розкриваються проблеми духовно-морального виховання школярів, особливості взаємодії школи та сім'ї в духовно-моральній освіті школярів. Робиться акцент на необхідності такої взаємодії з урахуванням психологічних і вікових особливостей дітей, знань батьками цих особливостей. Визначено основні напрямки взаємодії школи та сім'ї з метою духовно-моральної освіти учнів. Проблемою дослідження є створення педагогічних умов для духовно-морального виховання школярів спільно з батьками, з сім'єю. Просліджується послідовність особливостей зміни цих відносин з віком дитини. Відзначається, що для вирішення цієї проблеми вчителю потрібно не тільки знання предметів початкових класів і методика їх викладання, а й уміння направити свою діяльність на духовно-моральне виховання в напрямі взаємодії з батьками. Вирішуючи тільки на уроці моральні проблеми, вчитель не зможе в повній мірі розкрити можливості для духовно-морального розвитку молодших школярів. Виховна робота охоплює і позаурочну діяльність. За допомогою бесід, уроків, екскурсій, ігор, трудової діяльності вчитель допомагає дитині розвинути і перші моральні якості: не ображати однокласників, поважати вчителя і батьків, допомагати ближньому. У початковій школі формуються основні риси характеру особистості. Молодший шкільний вік є особливим періодом в духовно-моральному становленні людини, тому на вчителів початкових класів та батьків покладається особлива відповідальність. В результаті дослідження дійшли висновку, що моральне виховання не можна відокремити у якийсь спеціальний виховний процес. Формування моральних якостей протікає в процесі багатогранної діяльності дітей. Перед учителем стоїть завдання, не залежно від ситуації, створювати умови для розвитку цих якостей.

Ключові слова: взаємодія школи і сім'ї, духовно-моральна освіта школярів, психологічні і вікові особливості дітей, шляхи підвищення педагогічної культури батьків.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. У всі віки люди

високо цінували духовно-моральну культуру. Глибокі перетворення, що проходять в Україні і в цілому світі, на жаль, змінили орієнтири молоді в духовно-моральному вихованні. На даний час в суспільстві процвітає безвір'я, бездуховність, агресивність. Для того, щоб виховати освічених людей, потрібно підіймати рівень особистих рис, які пов'язані з високою моральністю, формувати сферу моральності, яка оточує світ маленької людини, розвивати в неї повагу і доброзичливість до людей. Виховувати високоморальні норми поведінки, моральну особистість.

Моральність конкретної людини є освоєна, внутрішньо прийнята суспільна мораль, яка регулює його індивідуальну поведінку, яка спирається на світоглядне переконання і почуття совісті.

Поширення духовних цінностей – особливий вид діяльності, що ставить собі за мету підвищення культурно-освітнього рівня людей. В результаті такої діяльності збагачується духовне життя суспільства і формується більш піднесений внутрішній світ людей, виникають вищі духовні потреби. Високі духовні запити обов'язково будуть спонукати людей до створення духовних цінностей, духовної творчості, духовному спілкуванню.

Одне з найважливіших завдань духовно-морального виховання – усвідомлення школярами духовних цінностей як на основі освоєння їх значення для конкретної спільності людей (соціальної, духовної), так і витяг особистісного сенсу цих цінностей. Дане завдання обумовлене прагненням людини до сенсу, самовизначення, що є умовами збереження духовного здоров'я і становлення духовного знання (на думку В. Шадрикова, «...духовним знання стає тоді, коли воно перетворюється в особистозначиме»). Л. Толстой вважав, що з усіх наук, які повинна знати людина, найголовніша є наука про те, як жити, роблячи якомога менше зла, як можна більше добра. К. Ушинський, який заклав наукові основи педагогічної думки в Україні, особливо підкреслював роль духовного і морального виховання як основи розвитку індивідуальності. У статті «Про етичні елементи в вихованні» він стверджував, що моральність не є необхідним наслідком вченості і розумового розвитку. Етичне виховання важливіше, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями. Можна додати, що освіта розуму неможлива без розвитку моральної свідомості і досвіду втілення в життя моральних цінностей і прагнень.

Перед освітньою школою ставиться завдання підготовки відповідального громадянина, здатного самостійно оцінювати, що відбувається, і будувати свою діяльність відповідно до інтересів оточуючих його людей. Це пов'язане з формуванням духовно-моральних якостей особистості школяра.

Ми поставили перед собою задачу створити педагогічні умови для можливості духовно-морального виховання школярів спільно з сім'єю, у союзі з батьками. При цьому ми враховували особливості зміни спілкування з родиною відповідно до віку дитини. Для цього вчителю потрібно не тільки знання предметів початкових класів і методика їх викладання, а й уміння направити свою діяльність на духовно-моральне виховання в напрямі взаємодії з батьками.

Проведений аналіз наукових джерел засвідчив різноманітність в трактуваннях понять «духовність», «духовно-моральне виховання». З позиції психологічної науки це питання було предметом уваги І. Беха, В. Москальця, М. Боришевського, С. Бубнова, В. Ядова. Вітчизняні педагоги, які досліджували основи духовно-морального виховання в дітей – О. Вишневський, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, В. Оржеховська, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, П. Щербань, М. Яницький. Духовний розвиток особистості досліджували у своїх роботах М. Бердяєв, Л. Виготський, І. Зязюн, М. Савчин, Є. Помиткін, С. Ярмусь та інші автори.

На думку вітчизняного педагога-просвітителя М. Драгоманова, підґрунтям у підготовці особистості до життя має бути її духовно-моральне виховання, зокрема на матеріалах культурно-релігійної спадщини козацької доби. Саме завдяки М. Драгоманову, пріоритетними цінностями в теорії виховання й українській педагогіці стали патріотизм, історизм, рідна мова, релігійні й морально-етичні константи, духовність. Відомий діяч культурно-освітнього руху й організатор народного виховання в Закарпатті О. Духнович у поняття «духовно-моральне виховання» вкладав виховання чистої совісті і посилення в душі людини страху Божого. Педагогічні погляди щодо сутності і функцій духовно-морального виховання Т. Шевченка виражені у його віршах, публіцистичних і художніх творах. Вихована людина – це високоморальна людина, що любить Батьківщину, добре усвідомлює свої обов'язки перед суспільством, ненавидить брехню, лицемірство й підлабузництво. Освіта, вважав Т. Шевченко, повинна збагачувати, а не обкрадати серце людини. Моральна концепція поета – це своєрідне поєднання гуманістичних ідей з ідеалами християнського життя. Стверджуючи моральні почуття й ідеали, Т. Шевченко визнавав милосердя вищою основою людських стосунків, пов'язуючи його з боротьбою за волю, щастя, справедливість (Сухомлинська, 2005, с. 258).

На думку К. Зелінського (2009), на формування гуманної особистості впливають насамперед відносини в родині, рівень духовно-моральної культури батьків. Руйнування сімейних зв'язків, відсутність любові у відносинах між батьками і дітьми – одна з головних причин появи дезадаптивних дітей, дітей з асоціальною поведінкою (с. 36).

Вирішуючи тільки на уроці моральні проблеми, вчитель не зможе в повній мірі розкрити можливості для духовно-морального розвитку молодших школярів. Виховна робота охоплює і позаурочну діяльність. У ній створюються особливо сприятливі умови для включення учнів в систему реальних моральних відносин взаємодопомоги, доброзичливості, відповідальності, принципової вимогливості. У ній розвиваються і творчі здібності учнів, що сприяє їх духовному розвитку. Провідними формами позаурочної діяльності, спрямованими на розвиток моральних якостей особистості, є гуртки та спортивні секції, факультативи, робота над проектами, масові літературні, музичні, театральні свята, виставки дитячих робіт, екскурсії, різного роду шкільні змагання, конкурси, олімпіади. До позаурочної діяльності можливо і потрібно підключати діяльність батьків.

Досвід нашої роботи зі школярами щодо формування у них духовно-моральної культури показує, що вирішити цю проблему неможливо без взаємодії педагогів і батьків.

На думку В. Сухомлинського (1999), відносини вчителя і учня «повинні бути уважними, доброзичливими і зацікавленими» (с. 355). Їх може об'єднати духовна спільність, при якій забувається, що педагог – керівник і наставник. Не менш важливо створити духовну спільність батьків, адміністрації та вчителів. Для цього В.О. Сухомлинським був організований «батьківський університет», школа молодих батьків, де вони отримували від вчителів і директора педагогічні знання. Деякі аспекти проблеми педагогічної підтримки сім'ї в контексті сімейного виховання отримали відображення і в сучасних соціологічних, педагогічних і психологічних дослідженнях (Ю. Азаров, Н. Абдуллаєва, Н. Бочарова, С. Дівногорцева, Н. Маслов, Т. Петракова, О. Потапівський, Е. Шестун, Т. Шульга та ін.). Порівняльний аналіз робіт цих авторів показує, що в них майже не порушувалися питання взаємозв'язку школи та сім'ї у процесі духовно-морального розвитку та виховання школярів.

Взаємозв'язок школи та сім'ї у вирішенні цієї соціально-педагогічної проблеми, як ми вважаємо, може бути визначено в результаті дослідження психолого-педагогічних особливостей дітей, так як головним зовнішнім впливом для учня молодшого віку (7-10 років) є його батьки і класний керівник. Т. Складарова, О. Янушкявічене (2006) звертають увагу на те, що дитина приходить у школу, щоб активно досліджувати нове, ставити запитання, дивуватися (с. 96). Ухвалення моралі батьків іноді змінюється прийняттям моралі вчителя. Але для цього вчитель повинен мати авторитет у школярів, не підміняти, а доповнювати батьків, взаємодіяти з ними по всім освітнім проблемам. Любов до дітей, педагогічний такт, як центральні особистісні якості батьків і професійної готовності вчителя, – це основні

принципи духовно-моральної освіти молодших школярів у спільній роботі школи і сім'ї.

В процесі формування і розвитку психічної діяльності (мислення, пам'яті, уяви, сприйняття) молодший школяр пізнає красу світобудови, вчиться працювати творчо, замислюється про свої вчинки, взаємини в класі, про своє призначення в світі – тобто розвивається духовно. За допомогою бесід, уроків, екскурсій, ігор, трудової діяльності вчитель допомагає дитині розвинути і перші моральні якості: не ображати однокласників, поважати вчителя і батьків, допомагати ближньому. У початковій школі формуються основні риси характеру особистості. Ми вважаємо, що молодший шкільний вік є особливим періодом в духовно-моральному становленні людини, тому на вчителів початкових класів та батьків покладається особлива відповідальність. При цьому необхідний педагогічний супровід духовно-морального виховання молодшого школяра в сім'ї, який можна охарактеризувати як систему діяльності школи з надання профілактичної та оперативної допомоги сім'ї у формуванні базових цінностей, духовності і моральності дитини. Він будується на принципах гуманності, взаєморозуміння, єдності вимог шкільних педагогів і батьків, толерантності до батьків і дітей різних переконань і культур.

Не менш важлива роль відводиться вчителю в духовно-моральній освіті підлітків (10-14 років), тим більше, що вплив однолітків, вулиці і ЗМІ починає все більше проникати в душу дитини саме в цьому віці. Відомо, соціум, що оточує підлітка, може позитивно впливати на його духовно-моральні якості (взаємозбагачення), а може і негативно (вплив). Взаємозбагачення духовної сфери школяра відбувається при відвідуванні ним уроків, гуртків, курсів, факультативів, спортивних секцій; колективних екскурсій; походів в музеї, театри і т.д. Для підлітка особливо важливий позитивний вплив навколишнього духовно-морального суспільства: сім'ї, школи, однокласників. Негативний вплив він отримує в аморальних компаніях однолітків, часто інтернет. У підлітковий період позиція батьків і вчителів у багатьох дітей викликає протест. На нашу думку, сильні духом, морально виховані школярі можуть боротися з виникаючими почуттями неприйняття моралі вчителів і батьків. Головною метою духовно-моральної освіти в підлітковому віці є процес глибокого оновлення людини, на чолі якої має стати розвиток душі і розуму, засновані на спільній роботі школи і сім'ї.

В результаті нашого дослідження вдалося виявити основні засоби роботи вчителів школи і сім'ї в духовно-моральній освіті школярів: спілкування і спільна діяльність з учителем і сім'єю; навчання культури віри і шкільних предметів, виділяючи моральну складову кожного уроку; участь

у заходах спільно з батьками; посильна суспільно-корисна праця; участь у пізнавальних екскурсіях разом з батьками; благодійність. Такі заходи об'єднують сім'ю і школу, благотворно впливають на духовно-моральний розвиток дітей.

Підключення батьків до позаурочної діяльності школярів є не тільки способом більш глибокого пізнання ними дітей, а й стимулом самоосвіти самих батьків. Особливу важливість у вихованні школярів набуває вдосконалення взаємодії школи та сім'ї шляхом підвищення педагогічної культури батьків за допомогою спеціальних лекцій та семінарів, на яких вони оволодівають знаннями про методи, засоби духовно-морального виховання дітей, оцінюють вплив соціуму на формування їх духовно-моральних цінностей і можливості традиційної (мистецтва, фольклору) культури в процесі духовно-моральної освіти дітей.

Форма спільної роботи школи і сім'ї, яка показала себе дуже ефективною, – бесіди вчителів з батьками як індивідуальні, так і групові. Одна з форм групової бесіди – групове обговорення, яке проводиться під керівництвом вчителя, найбільш гострих питань сімейного виховання із залученням всіх учасників освітнього процесу. Робота вчителя з батьками стає більш продуктивною, якщо об'єктом його спостереження і вивчення будуть типові помилки батьків у духовно-моральному вихованні. Розуміння їх причин, пошук шляхів їх виправлення полегшать вчителю контакт з батьками, допоможуть батькам впоратися з труднощами виховання дітей в сім'ї, направити школярів на духовно-моральний розвиток. У дискусіях з батьками ми обговорюємо можливості застосування різних способів заохочень і покарань, адекватність покарання проступку і віком дитини, прогнозуємо розвиток їх відносин з дитиною після застосування того чи іншого виду заохочення або покарання, аналізуємо і оцінюємо духовно-моральне виховання дітей.

Оцінка рівня відносин батьків до проблем духовно-морального виховання вирішувалася методом опитування, в якому взяли участь 25 батьків, які відвідували заняття по підвищенню їх педагогічної культури і питань духовно-морального змісту, що беруть участь в спільних заходах зі школою і дискусіях. В результаті опитування батьки висловили задоволеність такими заняттями, хотіли б продовжити навчання 84% слухачів, за необхідність духовно-моральної освіти школярів висловилися 100% батьків.

Щоб простежити спадкоємність формування духовно-морального рівня школярів, ми продовжили своє дослідження і на більш старші вікові групи дітей. Дорослішаючи, підліток переходить в період юності (14-18 років). За результатами дослідження провідної діяльністю юності є

пошук свого місця в житті. Однак в цей період відсутній соціальний досвід, в результаті чого з'являється юнацький максималізм, який прагне до зовнішніх досягнень: подобатися всім, отримувати від життя все. Основні психічні новоутворення – усвідомлення самого себе як цілісної особистості, самовизначення (Склярова, Янушкявичене, 2006, с. 24).

В. Ворожбіт (2006) звертає увагу на те, що в період юності особистість відкидає моральні установки і визначає свою ієрархію життєвих цінностей, що будується, проте, на попередньо встановлених моральних установках батька, вчителя, однолітків і суспільства. Юнак починає сумніватися в тих цінностях, які прищеплювалися йому з дитинства батьками і вчителями. Вибір робиться як на користь життя, спрямованої на матеріальну вигоду і споживання, так і вибір духовно-морального шляху, заснованого на житті на основі прищеплених в сім'ї та школі моральних цінностей (с. 108). Варто зазначити, що за результатами нашого дослідження вибір юний вихованець робить сам, без допомоги дорослих. Головна мета попередньої спільної взаємодії сім'ї і школи полягає в підготовці підлітка до юності, до самостійності за допомогою навчання культури, розвитку духовності та моральності для того, щоб він вибрав духовно-моральні цінності.

Однак в освітньому процесі необхідно забезпечити освоєння, крім знань, умінь і навичок, а також інших змістовних елементів, таких, як: досвід творчої діяльності; цінності та сенс національної і світової культури; досвід міжособистісного спілкування на основі цінностей і смислів традиції; досвід духовного життя. Тоді випускник школи зможе вибрати свої власні моральні цінності.

В результаті проведеного дослідження ми визначили основні напрямки взаємодії школи та сім'ї з метою духовно-моральної освіти учнів:

1. Підвищення рівня педагогічної культури, формування у батьків знань про особливості духовно-моральної освіти дітей.
2. Спільна позаурочна діяльність школи і сім'ї по духовно-моральному розвитку школярів: екскурсії, походи, благодійність, суботники тощо.
3. Створення комфортного морально-психологічного клімату в школі і сім'ї.
4. Оволодіння стилем взаємної довіри батьків, педагогів, учнів.
5. Знання світу дитини, її переживань, духовних і моральних установок.

Не підлягає сумніву те, що перед сім'єю і школою стоять спільні цілі і єдині завдання: формування особистості дитини, її духовно-моральний розвиток. Здійснення цих завдань можливе лише в тісному контакті вчителів і батьків, їх повноправній співпраці в умовах взаєморозуміння і взаємодопомоги. Успіх виховання багато в чому залежить від єдності та

узгодженості виховного впливу сім'ї та школи на духовно-моральну освіту дітей з урахуванням психологічних і вікових особливостей школярів. Значення початкової школи в формуванні повноцінної, духовно-моральної, цілісної особистості не можна переоцінити. Цей ступінь розвитку людини неповторний ціннісною характеристикою. Дослідження спеціалістів психологів говорить про те, що молодший шкільний вік як раз є найбільш сприйнятливий до засвоєння морального кодексу правил і норм. Це дозволяє своєчасно закласти фундамент розвитку особистості. Моральний розвиток особистості в молодшому шкільному віці спирається на почуття, емоційну чуйність дітей.

Висновки. Вивчивши проблему духовно-морального розвитку та виховання молодших школярів, ми дійшли до висновку, що моральне виховання не є окремим виховним процесом. Формування моральних якостей є можливим і протікає в процесі багатобічного розвитку і діяльності школярів. Необхідно створювати умови для розвитку цих якостей як батьками, так і вчителями. Перспективним вважаємо подальші розвідки у даному напрямку. Потрібно розвивати всі багатосторонні форми духовно-морального виховання школярів, враховуючи їх вікові зміни.

Література

1. Ворожбіт В. Категорія духовно-морального виховання учнівської молоді в історії педагогічної думки: *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2011. № 4. С. 107-118.
2. Зелинский К. В. Нравственное воспитание школьников: философские, психологические и педагогические истоки: научно-метод. пособие. К. В. Зелинский; под ред. Т. В. Черникова. Москва: Глобус, 2009. 112 с.
3. Складарова Т. В., Янушкявичене А. Л. (2006). Возрастная педагогика и психология: учебное пособие для студентов педагогических и гуманитарных вузов, преподавателей школ. Москва: ИЕОПГКО, 2006. 144 с.
4. Сухомлинский В. А. 1999. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности. История педагогики. Москва: Просвещение. 485 с.
5. Українська педагогіка в персоналіях. У двох книгах / за ред. О. В. Сухомлинської: навч. посібник. Книга 1. Київ : Либідь, 2005. 622 с.

References

1. Vorozhbit, V. (2011). Kategoria dukhovno-moralnoho vykhovannia uchnivskoi molodi v istorii pedahohichnoi dumky [Category of spiritual and moral education of student youth in the history of pedagogical thought]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyu systemamy*, 4, 107-118 (ukr).
2. Zelinskyi, K. V. (2009). *Nravstvennoe vospitanie shkolnikov: filiofskie, psikhologicheskie i pedagogicheskie istoki*: nauchno-metodicheskoe posobie [Moral

- education of schoolchildren: philosophical, psychological and pedagogical origins: scientific method. manual*, 112. T. V. Chernikova (Ed.). Moscow: Hlobus (rus).
3. Sklyarova, T. V., & Yanushkyavichene, O. L. (2006). *Vozrastnaya pedagogika i psikhologiya: uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh i gumanitarnykh vuzov, prepodavateley shkol* [Age pedagogy and psychology: textbook for students of pedagogical and humanities universities, school teachers], 144. Moscow: IЕОРНКО (rus).
 4. Sukhomlynskiy, V. A. (1999). Problemy vospitaniya vsestoronne razvitoy lichnosti [Problems of education of a comprehensively developed personality]. *Istoriya pedagogiki*, 484. Moscow: Prosveshchenie (rus).
 5. Sukhomlynska, O. V. (2005). *Ukrainska pedahohika v personaliiakh: navch. posibnyk* [Ukrainian pedagogy in personalities: tutorial] (in 2 books. Book 1, 622). Kyiv: Lybid (ukr).

КЛЮЧЕВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

О. В. Мондич

В статье раскрываются проблемы духовно-нравственного воспитания школьников, особенности взаимодействия школы и семьи в духовно-нравственном просвещении школьников. Делается акцент на необходимости такого взаимодействия с учетом психологических и возрастных особенностей детей, знаний родителями этих особенностей. Определены основные направления взаимодействия школы и семьи в целях духовно-нравственного образования учащихся. Проблемой исследования является создание педагогических условий для духовно-нравственного воспитания школьников совместно с родителями, с семьей, последовательность особенностей изменения этих отношений с возрастом ребенка. Отмечается, что для решения этой проблемы учителю требуется не только знание предметов начальных классов и методика их преподавания, но и умение направить свою деятельность на духовно-нравственное воспитание в направлении взаимодействия с родителями. Решая только на уроке нравственные проблемы, учитель не сможет в полной мере раскрыть возможности для духовно-нравственного развития младших школьников. Воспитательная работа охватывает и внеурочную деятельность. С помощью бесед, уроков, экскурсий, игр, трудовой деятельности учитель помогает ребенку развить и первые нравственные качества: не обижать одноклассников, уважать учителя и родителей, помогать ближнему. В начальной школе формируются основные черты характера личности. Младший школьный возраст является периодом в духовно-нравственном становлении человека, поэтому на учителей начальных классов и родителей возлагается особая ответственность. В результате исследования пришли к выводу, что нравственное воспитание нельзя разделить в какой-то специальный воспитательный процесс. Формирование нравственных качеств протекает в процессе многогранной деятельности детей. Перед учителем стоит задача, независимо от ситуации, создавать условия для развития этих качеств.

Ключевые слова: взаимодействие школы и семьи, духовно-нравственное образование школьников, психологические и возрастные особенности детей, пути повышения педагогической культуры родителей.

KEY PROBLEMS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF YOUNGER PUPILS

O. V. Mondich

The article reveals the problems of spiritual and moral education of schoolchildren, the peculiarities of interaction between school and family in the spiritual and moral enlightenment of schoolchildren. Emphasis is placed on the need for such interaction, taking into account the psychological and age characteristics of children, the knowledge of these characteristics by the parents. The main directions of interaction between school and family for the purpose of spiritual and moral education of students have been determined. The research problem is the creation of pedagogical conditions for the spiritual and moral education of schoolchildren together with their parents and family. The sequence of features of changes in these relationships with the age of the child. It is noted that in order to solve this problem, the teacher needs not only knowledge of primary school subjects and the methods of teaching them, but also the ability to direct their activities towards spiritual and moral education in the direction of interaction with parents. Solving moral problems only in the classroom, the teacher will not be able to fully reveal the possibilities for the spiritual and moral development of younger students. Educational work includes extracurricular activities. With the help of conversations, lessons, excursions, games, work activities, the teacher helps the child to develop the first moral qualities: not to offend classmates, respect the teacher and parents, and help others. In elementary school, the main traits of the personality are formed. The younger school age is a period in the spiritual and moral development of a person, therefore, a special responsibility is assigned to primary school teachers and parents. As a result of the research, they came to the conclusion that moral education cannot be separated into some kind of special educational process. The formation of moral qualities occurs in the process of multifaceted activities of children. The teacher is faced with the task, regardless of the situation, to create conditions for the development of these qualities.

Key words: Interaction between school and family, spiritual and moral education of schoolchildren, psychological and age characteristics of children, ways to improve the pedagogical culture of parents.

Мондич Оксана Валентинівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри загальної педагогіки і спеціальної освіти Ізмаїльського державного гуманітарного університету (м. Ізмаїл, Україна). E-mail: mondich.ov@gmail.com

Мондич Оксана Валентиновна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри общей педагогіки и специального образования Измаильского государственного гуманитарного университета (г. Измаил, Украина). E-mail: mondich.ov@gmail.com

Mondych Oksana Valentynivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Pedagogy and Special Education, Izmail State Pedagogical University (Izmail, Ukraine). E-mail: mondich.ov@gmail.com